

Tanulmány

Katus László A barokk

A barokk fogalma

A „barokk” szó eredete máig vitatott. Valószínűleg a portugál *barrucá*ból (szabálytalan formájú gyöngy) vagy az olasz *baroccó*ból (a skolasztikus logika egyik alakzata: szabálytalan, nyakatekert következtetés) származik. Az olasz irodalom már 1570-től használja e szót a groteszk és satirikus ötletek, a különlegességek jellemzésére. A 17–18. században melléknévként meglehetősen széles körben használták. Jelentéséhez mindig a „szabálytalan”, „szokatlan”, „érthetetlen”, „bizarr”, „értelmetlen” fogalmak tapadtak, s így került be a korabeli enciklopédiákba, szótárakba, kritikákba is.

A *barokk* elsődlegesen művészettörténeti fogalom. A 19. század végéig negatív, elítélő, megrovó értelemben használták. A 18. század közepén francia építészek kezdték ezzel a szóval illetni a 17. századi itáliai építészetet. A 18. század második felében uralomra jutó újklasszicizmus alkotói és esztétái a megelőző kor művészetét elvadulásnak, bizarrnak, a jó ízlés és a mértéktartás elleni merényletnek minősítették. Francesco Milizia olasz újklasszicista építész és művészetelméleti író 1797-ben így írt róla: „*A barokk a különlegesség felső foka, a nevetségesség túlzása. Borromino megőrült.*” Ez a negatív vélemény a 19. század végéig uralkodott a művészettörténészek körében. A 19. század végén azonban Heinrich Wölfflin (1864–1945) svájci művészettörténész rehabilitálta a barokkot. Rámutatott arra, hogy a barokk a reneszánszsal és a klasszicizmussal egyenértékű, de attól lényegesen különböző művészeti stílus. A kétféle művészetben két történelmi korszak eltérő szemléletmódja, szellemisége jut kifejezésre.

A 20. század elején a szó jelentése egyre inkább kiterjedt, előbb barokk zenéről és irodalomról kezdtek beszélni, majd a 16. század közepe és a 18. század közepe közötti két évszázad egész kultúráját, szellemiségét a *barokk* szóval jelölték. Végül magát az egész korszakot, annak minden történeti-társadalmi jelenségét a *barokk* címszava alatt foglalták össze. Erre jó példa Alexander Gleichen-Russwurm német kultúrtörténész *A barokk* című könyve, amely 1940-ben magyarul is megjelent. E könyv Bevezetőjében olvassuk: „A »barokk« *eleinte csak egy művészeti iránynak volt a neve, csak később az egész korszaké, kifejezve annak teljes műveltségét.*”

Nálunk Szekfű Gyula használta először ilyen átfogó értelemben a „barokk” szót az 1920-as években írt *Magyar történetében*. „Az európai gondolkodásnak az a formája, melyet a tudomány legújabb barokknak nevez, magyar területen már a 17. században sem volt ismeretlen. [...] Egyes barokk jelenségek, életek és művek után a 18. századnak egész élete egységesen barokk színt ölt magára, a barokk gondolkodás a műveltebb osztályokban, nemesség és városi polgárság körében, katolikusoknál és protestánsoknál egyképp elterjed [...] A barokkban életformát, belső, lelki magatartást, s azt az élet különböző terein kifejező külső formákat látunk. Tartalma egyszerre több életjelenségre terjed ki. Legvilágosabban érzékelhető a képzőművészet terén, honnan nevét is nyerte.”

A katolikus megújulás és a barokk

Ugyancsak az első világháború utáni években kezdték összekapcsolni a barokk művészetet a 16. század közepén kibontakozó katolikus megújulással. A barokk eszmevilág valóban vallásos fogantatású és jellegű: a katolikus reformot szolgálta, meghonosításában és elterjesztésében nagy szerepe volt a jezsuita rendnek. (A jezsuiták hatása alól nem vonhatták ki magukat a protestánsok sem, s ennek ékes bizonyága Bethlen Gábor fejedelem, aki unokaöccse nevelőinek utasításba adta, hogy „ne magyar scholákban való hitván szokás szerint tanítsanak, hanem *more jesuitarum exerceálja a gyermek magát az oratio csinálásokban*”). A Trienti Zsinatot követő katolikus reform célkitűzéseinek ugyanis tökéletesen megfelelt az akkoriban megjelenő barokk stílus. De fordítva is igaz: a katolikus reform a maga igényei szerint alakította a barokk művészetet. A megújult egyház hatása alá akarta vonni a társadalom minden rétegét. Ehhez olyan művészetre volt szüksége, amely monumentalitásával és dinamizmusával érzékeltetni tudja az egyház visszanyert életerejét és nagyságát. Olyan művészetre volt szüksége, amely meggyőz, rábeszél, agitál, lenyűgözi a szemlélőt és meghódítja őt a katolikus egyház számára. A katolikus reform barokk művészete a szó nemes értelmében vett, igényes propaganda-

művészet. Jellemzi ezt a művészetet a pátosz, az ünnepélyes reprezentáció, a hősiesség kultusza, de ugyanakkor a tetszelgés, az érzéki hatásokra törekvés is. A barokk világában minden színpadias: ez az illúziókeltés művészete.

Ugyanúgy, ahogy barokk művészetről, kultúráról, életformáról beszélünk, beszélhetünk barokk vallásosságról, a hitélet jellegzetesen barokk formájáról is. Mai szemmel nézve erre a vallásosságra jól ráillik a barokk eredeti jelentése: számunkra ennek a barokk hitéletnek bizonyos külső megnyilvánulásai valóban különösnek, bizarrnak, szokatlannak tűnnek. A barokk művészek legtöbbje mélyen vallásos volt. *„Tudjuk, hogy Rubens minden reggel misére ment, és hogy Bernini nemcsak hetente kétszer áldozott, hanem Ignatius [Loyolai Szent Ignác] tanácsát követve, évente visszavonult egy kolostorba lelki gyakorlatokat folytatni.”* A barokknak ez a vallásos jellege tette lehetővé, hogy áthassa az egész társadalmat, az arisztokráciától a nemességen és a városi polgárságon át a falu népéig. Szerb Antal találóan írta *A világirodalom történetében*: *„Míg a renaissance csak szűk helyre és társadalmi rétegre kiterjedő elit-mozgalom, a barokk általános érvényű, kifejezésre jut Európa valamennyi országában és a kultúra valamennyi területén. Udvari jellege dacára formálón nyúlik le az egész társadalmi ranglétrán a legalsó, a népi rétegekig.”*

Az európai barokk történetében három irányzatot különböztet meg a művészetszociológia. Az *udvari és katolikus körök barokkja* (Itália, Spanyolország, Franciaország, Dél-Németország, a keleti Habsburgok országai) alapvetően különbözik a *polgári és protestáns körök* barokk művészetétől (Hollandia). Az udvari és katolikus barokk két irányzatra oszlik: egyrészt egy *szenzualista, monumentális-dekoratív, a hagyományos értelemben vett „barokk” irányzatra* (Itália, Spanyolország, Német-római birodalom), másrészt egy szigorú, formalista *„klasszicista” stílusra* (Franciaország).

A barokk irodalma és művészete

A katolikus megújulás, és vele szerves összefüggésben a barokk, nem egy időben jelent meg és bontakozott ki Európa egyes országaiban. A vallási megújulás jelei először Spanyolországban mutatkoztak már a 16. század első felében. Itáliában, s mindenek előtt Rómában, a tridenti zsinat reformjai és a reformpápák tevékenysége nyomán a 16. század második felében bontakozott ki. Itt készültek a barokk művészet első alkotásai is. Az első barokk épület a jezsuita rend római temploma, az Il Gesù, amely szerte Európában számos katolikus templomnak szolgált mintául. A festészet története a bolognai *Carracci* család tagjait (Annibale, Agostino, Lodovico) tartja az első igazi barokk festőknek. Ők alakították ki a

16. század végén az ún. „szentkép-stílust”. Franciaországban a 17. század elején köszöntött be „a nagy század” (*le grand siècle*), nem kis mértékben spanyol és itáliai hatásra, de hamarosan a saját útjára térve. Német földön és a Habsburgok örökös tartományaiban a barokk kor szellemisége csak a harmincéves háború után, a 17. század második felében bontakozhatott ki igazán.

A barokknakannyiféle megjelenési formája van, mint amennyi országban barokk életformáról és kultúráról beszélhetünk, mindenütt az illető nemzet sajátos karakterét öltötte magára. Legszélsőségesebb – mondhatnánk legbizarrabb – változata Spanyolországban (és az amerikai spanyol gyarmatokon) alakult ki, elsősorban az építészetben és az irodalomban. Ugyancsak Szerb Antal írja: *„A barokk igazi hazája Spanyolország. A stílus lényeges jegyét képező szertelenség, az udvari-arisztokratikus öntudatnak és a képzeletnek roppant felduzzadása egyúttal a spanyol nemzeti jelleg ismertetőjele is. A bizarr szó, amelyet a barokk alkotásokra jelzőül alkalmazhatunk, spanyol és eredetileg egyszerűen annyit jelent: „bátor” – a szó jelentésváltozása a többi nyelvben mutatja, hogy a szomszédok szemében a spanyol bátorság mindig is „bizarr” volt, furcsa, kissé talán hóbortos, Don Quijote-i is. A spanyol irodalom fénykora a 17. század. A spanyol fénykor büszkesége a drámai irodalom, amelyet a Shakespeare-kori angol és a klasszikus francia drámával együtt szokás említeni, mint a nyugati színpad egyik legfényesebb korszakát.”*

A spanyol fénykor nagy íróinak sorát Miguel Cervantes nyitja meg a *Don Quijote* című regényével, őt követik a nagy drámaírók, Lope de Vega és Pedro Calderón de la Barca. Itáliában Torquato Tasso már a 16. század második felében megírta a barokk nagy hősi eposzát, a *Megszabadított Jeruzsálemet*. Az itáliai, a spanyol és a francia barokk kedvelt és divatos műfaja volt a pásztorregény, amelynek magva az antik eredetű hit volt a hajdani aranykorban (ez Szerb Antal szerint *„az egész irodalomtörténet legunalmasabb műfaja”*). Spanyol földön megszületett ennek ellentéte is: az élet nem idilli, torz oldalát bemutató *pikareszk regény*. Ennek a műfajnak kiemelkedő alkotása a német barokk irodalom legjelentősebb műve: Christoffel von Grimmelshausen *Simplicissimusa*, amelynek számos követője volt (Magyarországon és Erdélyben is). Franciaországban is születtek ebben a műfajban irodalmi szintű alkotások, például Alain René Lesage két regénye, a *Sánta Ördög* és a *Gil Blas*.

A spanyol „szertelenség” leginkább az építészetben nyilvánul meg, a 17. századi spanyol festészet (José de Ribera, Francisco de Zurbarán, Diego Velázquez és Bartolomé Esteban Murillo) és szobrászat pedig *„egy páratlan, mélyen realista és emberközpontú művészettel ajándékozta meg Európát”*. De akkoriban spanyol uralom alatt állt a katolikus Dél-Németalföld, ahol szintén kiemelkedő barokk festészet virágzott. Itt élt a legjellegzetesebb és legnagyobb barokk festő, Pieter Pauwel Rubens. Tanítványa, Anthonis van Dyck I. Károly angol király

udvari festője volt és az angol arisztokráciáról festett portrékat választékos ízléssel. A flamand életöröm sugárzik Jacob Jordaens festményeiről.

Az itáliai művészek főleg az építészetben alkották meg barokk kiemelkedő és egész Európa számára mintául szolgáló műveit (Pietro da Cortona, Gian Lorenzo Bernini, Borromini, Guarino Guarini). Bernini volt az egyik utolsó univerzális művész: nemcsak zseniális építész, hanem zseniális szobrász is volt és festményei is korának magas színvonalát képviselik.

A festészetben viszont a Carracci-fivérek és a barokk Itália legnagyobb és legeredetibb festője, Caravaggio után nem találunk kiemelkedő művészeket. Félreértés ne essék: a barokk Itália tele van elsőrendű festőkkel, akik közül sokan egész Európában dolgoznak, s akiknek képeivel bőven találkozunk az európai képtárakban, de az európai festészet fő fejlődési vonala a 17. században áthelyeződött Franciaországba. A Carracciak legtehetségesebb tanítványa Guido Reni volt, a Caravaggio-követők közül pedig Orazio Gentleschit és leányát, Artemisiát kell kiemelnünk.

A francia „nagy század” irodalmát és művészetét a spanyoltól és a többi barokk irodalomtól és művészettől az különbözteti meg, hogy a heroizmushoz és a vallásossághoz itt egy harmadik, nem-barokk mozzanat járul: a racionalizmus. A „nagy század” irodalmának legnagyobb teljesítménye a klasszikus dráma (Pierre Corneille, Jean Racine és Molière), legnagyobb személyisége Blaise Pascal, a matematika és a vallás zsenije. A „nagy század” művészetét olyan nevek fémjelzik, mint az építészetben Jacques Lemercier, Claude Perrault és XIV. Lajos kedvenc építész, Jules Hardouin Mansart, vagy a kertépítő Le Nôtre, a festészetben a paraszti életet realista módon ábrázoló Le Nain-fivérek, valamint Georges de la Tour, Nicolas Poussin, Philippe de Champaigne, Claude Lorrain. De jó festő volt a 17. század utolsó harmada művészeti életének hivatalos irányítója, Charles Le Brun is, aki a saját maga által megszabott és az egész francia művészetre kötelezővé tett klasszikus esztétikai normák szerint alkotott.

A barokk művészet igazi hazáját, Itálián és Spanyolországon kívül, a katolikus Dél-Németországban, bajor és sváb földön találta meg. A 18. századi dél-német templomok építészei, oltárépítői, szobrászai és festői valósággal tobzódnak a díszítésekben, az illuzionista megoldásokban, a bonyolult fényhatásokban és a különböző bizarr építészeti elemekben, hasonlóan spanyol kollégáikhoz. Az osztrákok már visszafogottabbak (J. B. Fischer von Erlach, Jakob Prandtauer, Johann Lucas Hildebrandt). A dél-német és osztrák barokk hatása érezhető a cseh tartományokban (főleg Prágában) és Magyarországon is. Az angol barokk építészet kiemelkedő mestere Christopher Wren, a londoni Szent Pál székesegyház építője.

Mi magyarok, akik hozzászoktunk „az udvari és katolikus körök barokkjához”, a 17. századi protestáns és polgári Hollandia festészetét – a maga realista életképeivel, intérierjeivel,

tájképeivel, csendéleteivel, csoportos portréival – nem is tartjuk a barokk művészethez tartozónak, amint sok művészettörténész sem.

A barokk zene

„A zene nagy órája a nyugati barokkal kezdődik – írja Szabolcsi Bence *A zene története* című könyvében –, s maga a barokk voltaképp nem is egyéb, mint a zene viharos betódulása az élet minden területére. [...] Soha azelőtt s azután nem volt ilyen általános a zenei műveltség, nem tartozott a zene ennyire az élethez, nem volt benne ennyire része mindenkinek.” A barokk korban alakultak ki az európai zene formái: a szonáta, a fuga, a versenymű, stb. Firenze volt a színhelye egy új zenei műfaj, az opera megszületésének: 1600 őszén az Uffiziban adták elő Giulio Caccini és Jacopo Peri első operáit. De a 17. század legnagyobb operaszerzője, Claudio Monteverdi a mantovai hercegek udvarában és Velencében alkotta még ma is játszott műveit. Velencében nyílt meg 1637-ben az első nyilvános operaház, s e század végéig tizenhat operaszínpadot avatnak ugyanebben a városban. Róma az oratórium szülővárosa. A párizsi opera 1671-ben nyitja meg kapuit. Az első nagyszerű francia operaszerző, Lully még Firenzéből jött Párizsba. A francia barokk zene igazi újdonsága a balett. Maga XIV. Lajos is fellépett a versailles-i balettekben. Az angol opera mestere Henry Purcell, egyben a 20. századig az utolsó jelentős angol zeneszerző is. A 17. század egyetlen jelentős német zeneszerzője, Heinrich Schütz viszont a „lángelmék fényes versenyfutásának” – így jellemezhetjük a német zene történetét a 17. század végétől a 20. század elejéig – a legelső tagja. A 18. század hozza meg a barokk zene betetőzését Bach, Händel, Corelli, Vivaldi és a francia Rameau műveiben.

A magyar barokk

A barokk magyar földön már a 17. század elején megjelent, de kiteljesedése és tömeges elterjedése csak a 18. században ment végbe. A 17. században születnek az első barokk alkotások az építészetben, sőt az irodalomban a legnagyobbak, legjelentősebbek (Pázmány, Zrínyi, Gyöngyösi). Ez a század azonban nem nagyon kedvezett a művészeti és irodalmi alkotómunkának. A magyarság még élet-halálharcát vívta az Oszmán Birodalommal, a kiépülő Habsburg abszolutizmussal szemben pedig védelmeznie kellett viszonylagos önállóságát és hagyományos rendi alkotmányát. 1711-ben a szatmári békével az előző két évszázad

szüntelen háborúi, az emberek, az anyagi és kulturális értékek mérhetetlen pusztulása után beköszöntötték a tartós belső béke, az ország újjáépítésének és újjászervezésének évtizedei. A „magyar szent korona országai” a török hódoltság alól felszabadulva a Habsburg-ház uralma alatt ismét egyesültek, de megtartva különállásukat és rendi állami intézményeiket a Habsburgok birodalmán belül. A bécsi udvar politikájában a 18. század első éveiben – nem kis mértékben a Rákóczi szabadságharc hatására – változás, átalakulás figyelhető meg. I. Lipót halála (1705) után kezdetét vette a 17. század utolsó évtizedeiben kiépített nyílt abszolutizmussal való fokozatos szakítás. Ebben szerepet játszott az is, hogy a karlócai béke után a török hódoltságtól megszabadult Magyarország felértékelődött: határvidékből, állandó hadszíntérből a Habsburg Birodalom legnagyobb országa lett. Az előző évszázad rendi mozgalmainak és belső háborúinak tanulsága Bécs számára az volt, hogy a magyar rendi alkotmánnyal és magyar nemességgel kötött kompromisszum nélkül ezt az országot nem lehet szilárdan kézben tartani és kormányozni. A magyar politikai elit ugyanekkor kénytelen volt tudomásul venni, hogy *„a törökök kiűzése és az ország újraegyesítése csakis a közép-európai Habsburg Monarchia katonai-anyagi segítségével és annak keretein belül volt lehetséges.”*

A 18. században tehát a Habsburg kormányzat az előző századhoz képest enyhébb és józanabb lett, s a magyar rendiség irányában kompromisszumkészséget tanúsított. A következő évtizedek fejleményei igazolták a bécsi politika új irányvonalát: a kompromisszum jól bevált, s midőn 1740-ben, az örökösödési háború kirobbanásakor a magyaroknak lehetőségük nyílt arra, hogy viszonylag könnyen megszabaduljanak a Habsburgoktól, a magyar rendek egyértelműen a nehéz helyzetbe került fiatal királynő, Mária Terézia mellett foglaltak állást. A 18. század nagy részét a településhálózat, az anyagi infrastruktúra és az intézményrendszer újjáépítése, újjászervezése, az egykori török hódoltsági terület újranevesítése tölti ki. Az újjáépítés eredményeit a külföldi megfigyelők is észrevételezték. Paolo Renier velencei követ 1769-ben azt jelentette: *„Hihetetlen, hogy ez az ország huszonöt év alatt mennyit fejlődött népesség és kultúra tekintetében.”*

Abarokk Magyarországon elsősorban a rendiség kultúrája, a kiváltságaihoz, hagyományaihoz ragaszkodó nemességé. *„A rendiség életét a 18. századon át a hozzáfűzött barokk ideál hosszabbította meg”* – írja Szekfű Gyula. A barokk *„a magyarságot történetének öntudatos, lelkes szemléletével ajándékozta meg és széles rétegei számára fölfedezte országát, melyet eddig nem ismert. A magyar történeti és földrajzi szemlélet e kornak szülötte, hasonlóképpen ez a kor az, mely a magyar rendi alkotmányt a történeti múlt és vallásos hit glóriájával vonta be.”*

A 18. század a magyar katolicizmus történetének egyik kiemelkedő korszaka: az újjászervezés, a vallási élet felvirágzásának időszaka. Legmaradandóbb teljesítménye a

nagyrészt még ma is használt egyházi „infrastruktúra” felépítése. Templomaink, egyházi épületeink nagy része ekkor épült, vagy ekkor nyerte el ma is látható külsejét, főleg az oszmán uralom alól felszabadult területeken. A püspöki székhelyeken ekkor épülnek a barokk székesegyházak, püspöki paloták, könyvtárak, szemináriumi épületek, kanonoki házak, a szerzetesrendek rendházai, iskolái. Százával létesültek új plébániák, épültek falusi templomok. Ez a század, különösen annak első kétharmada, a barokk vallásosság korszaka a hitélet minőségét tekintve is egyik virágkora a magyar katolicizmus történetének.

A 18. században teljes gazdagságukban kibontakoztak a laikus vallásosság különböző formái: az ünnepek szokásokban gazdag, látványos megülvése, körmenetek, vallásos színjátékok, zarándoklatok. Százával szerveződtek vallásos társulatok (kongregációk, konfraternitások). Különösen szembetűnő a búcsújárás rendkívüli fellendülése. 1680 és 1780 között mintegy 120 új búcsújáróhely keletkezett, s nagy többségük a Mária-kultusszal kapcsolatos. A kor katolikus eszmevilágának jellegzetes kifejezője volt a *Regnum Marianum* gondolata, a Magyarok Nagyasszonyának tisztelete. Eszerint Magyarország története során Szűz Mária különleges pártfogását élvezte, amióta első királya, Szent István a koronát, s ezzel együtt országát és népét neki ajánlotta fel. A kor népszerű szentjeinek emlékét őrzik még ma is a falusi utakon, a határban, a hidaknál, vagy a barokk templomokban a tűzvészől oltalmazó Szent Flórián, a szőlőket védő Donát vértanú, a pestis ellen védelmet nyújtó Szent Rókus, vagy Nepomuki Szent János szobrai. A ferencesek különösen páduai Szent Antal, a jezsuiták Xavéri Szent Ferenc tiszteletét terjesztették. A magyar szentek közül Szent István kultusza virágzott ki, főleg 1771 óta, midőn jobbát Raguzából Budára hozták, s a pápa augusztus 20-át hazánkban kötelező országos ünneppé tette.

A 18. században az államilag támogatott erőszakos rekatolizáció megszűnt, de az „ellenreformáció” csendesebb, mérsékeltebb eszközökkel tovább folyt. Csak a barokk kor végén – 1781-ben II. József türelmi rendeletével, illetve az 1791:26. törvénycikkkel – vált teljesen szabaddá Magyarországon a protestáns vallásgyakorlat.

A barokk stílus Magyarországon az *építészetben* és az *irodalomban* jelentkezett először. A jezsuiták – Esterházy Miklós nádor támogatásával – Nagyszombatban 1629 és 1637 között felépítették az első hazai barokk templomot. Ezt követte még a 17. században a győri, a kassai és a trencsényi jezsuita templom, valamint a lékai ferences és a lorettomi szervita templom. Felépült az első barokk világi épület is, az Esterházyak kismartoni kastélya. A 17. században főleg itáliai építészek dolgoztak hazánkban, a 18. században pedig túlnyomó többségükben délnémet–osztrák területről jöttek, akár egy vagy több megbízás teljesítésére, mint Johann Lucas Hildebrandt, Anton Erhard Martinelli, Franz Anton Pilgram, Franz Anton Hillebrandt kamarai főépítész, Martin Wittwer, hogy csak a legjelentősebbeket említsük, akár véglegesen

nálunk letelepedve, mint Fellner Jakab, Mayerhoffer András. A 18. században ugyanezt lehet elmondani a *barokk festészetről és szobrászatról* is. A két híres magyar festő, Bogdány Jakab és Mátyóki Ádám külföldön arat sikereket. Magyarországon osztrák freskófestők dolgoznak: Franz Anton Maulbertsch, Johann Lucas Kracker, Franz Sigrist, Stefan Dorfmeister, közülük csak az utóbbi telepedett le véglegesen Sopronban. Maulbertsch és társai mennyezet festményein „*ég és föld megtelnek magyarruhás szentekkel*”, a megrendelő püspökök és főurak igényéhez alkalmazkodva. A kor legszebb szobrát, a pozsonyi Szent Mártont magyar huszárruhában, a kor neves osztrák szobrásza, Georg Raphael Donner alkotta.

A 16. és 17. század hitvitái során megszületett a magyar irodalmi nyelv, a magyar nyelvű vallási irodalom, amelynek stílárís normáit Pázmány Péter szabta meg igen magas szinten: „*Az okos embernek nem a hímes szók, hanem az erős valóságok tetszenek. Arra vigyázzon tehát a lelki tanító, hogy [...] hasznos és szükséges dolgokat hirdessen [...] Ne mondassák azt a keresztyén tanítóról, a mit némely pogány orátorral: hogy elég szava vagon, de kevés veleje.*” Ami pedig a latinból való fordítást illeti, „*igyekeztem azon, hogy a deák bötűnek értelmét híven magyaráznám; a szólásnak módját pedig úgy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folya mintha először magyar embertől, magyarul íratott volna.*” Zrínyi Miklós megírta a magyar barokk hősi eposzát, a *Szigeti veszedelmet*. Gyöngyösi István jellegzetes udvari költő volt, többnyire a kor főúri házasságait örökítette meg epikus költeményeiben. Ő volt a 18. század legdivatosabb, legtöbbet olvasott költője. A 18. századi magyar barokk irodalom legjobb prózai munkáit az erdélyi önéletrajzírók (Bethlen Miklós és Árva Bethlen Kata) írásai és Mikes Kelemen levelei jelentik. Már a késő barokk stílusformája, a rokokó felé mutat a jezsuita Faludi Ferenc életműve, akit a kortársak a „*magyar Cicero*”-nak és a „*magyar poéták csudájá*”-nak, Gyöngyösi után a legnagyobb magyar költőnek tartották. A magyar késő-barokk irodalom jeles szakértője, Tarnai Andor szerint „*nyelvi, stílárís értékeinek köszönheti elsősorban, hogy a jelentős magyar írók sorában a helye*”.

A *zenében* hasonló folyamatot figyelhetünk meg, mint a képzőművészet egyes ágaiban: a 18. század az európai stílusok elsajátításának kora, külföldről hazánkba települt alkotók és előadóművészek közreműködésével. Magas színvonalú zenei élet virágzott – ének- és zenekarokkal – egyes püspöki székhelyek székesegyházaiban, némely főurak kastélyaiban és városi palotáiban, valamint néhány – főleg német lakosságú – városban. A leggazdagabb, csaknem folyamatos zenei hagyományt a győri püspökség mondhatta magáénak, együttesét 1766 és 1778 között a század egyik legjelentősebb magyar zeneszerzője, Istvánffy Benedek vezette. Patachich Ádám nagyváradi püspök évi jövedelmének egyharmadát fordította zenekarára, amelyet előbb Michael Haydn (Joseph Haydn testvére), majd Karl Dittersdorf

vezetett. Jó zene- és énekkara volt a pécsi és a váci székesegyháznak is. Batthyány József hercegprímás pozsonyi palotájában hetenként kétszer hangversenyt rendezett. Leghíresebbek az eszterházi (ma: Fertőd) hangversenyek és operaelőadások voltak, 1761 és 1790 között Joseph Haydn irányításával. 1768 és 1790 között több mint harminc olasz énekes fordult meg Eszterházán, az évi előadások száma átlag 90-100 körül volt – nem csodálható hát, hogy Mária Terézia is Eszterházára ment, „ha jó operát akart hallani”. Erdélyben a két száz városban, Szebenben és Brassóban volt virágzó zenei élet. Egyébként a barokk korban a magyar főnemeselek nemcsak könyveket gyűjtöttek, vagy írói tevékenységet folytattak, hanem zeneszerzéssel is foglalkoztak: 1711-ben jelent meg herceg Esterházy Pál nádor zeneműve, az 55 tételből álló *Harmonia Caelestis*.

A barokk korban a tudományos irodalom még latin nyelvű. Ekkor született meg az európai színvonalú hazai *történetírás*. A kortársakból ez váltotta ki a legnagyobb érdeklődést. A 18. században a tudományos történetírás megalapozása terén legeredményesebben a jezsuita iskola (Hevenesi Gábor, Kaprinai István, Timon Sámuel, Pray György, Katona István) dolgozott: ők kezdték meg a hazai egyháztörténet, majd a köztörténet forrásainak összegyűjtését és kiadását. Legkiemelkedőbb közöttük Pray György volt, aki már a feldolgozáshoz is hozzálátott. Ezt Katona István fejezte be, aki elődeinek forrásgyűjtése alapján 42 kötetben megírta Magyarország történetét. Protestánsokról hasonló munkát végeztek Bél Mátyás, Bod Péter és Cornides Dániel. A jogtörténeti források kritikája és feldolgozása terén kiemelkedő teljesítményt nyújtott Kollár Ádám. A 18. században bontakozott ki nálunk a *honismereti irodalom*. Ennek első terméke Bél Mátyás, pozsonyi evangélikus lelkész hatalmas műve (*Notitia Hungariae*), amelynek csak egy része (5 kötet) látott napvilágot nyomtatásban.